



Pagrindiniai klausimai:

■ **Kas yra švietimo priežiūra?**

■ **Kaip Europoje kito švietimo priežiūros samprata?**

■ **Kaip organizuojama švietimo priežiūra Europos šalyse?**

■ **Kokios švietimo priežiūros tendencijos Europos šalyse?**

■ **Kas ir kaip vykdo valstybinę švietimo priežiūrą Lietuvoje?**

■ **Kaip vertinti švietimo priežiūros sistemą Lietuvoje?**

ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA LIETUVOJE: KĄ DAR STIPRINTI IR TOBULINTI?

Dabartinės politinės pastangos gerinti švietimo sistemos rezultatus Lietuvoje ir Europoje siejamos su padidėjusiu dėmesiu švietimo priežiūrai, kuri yra šiuolaikinės švietimo vadybos sistemos dalis. Būtent švietimo priežiūros prerogatyva – stebėti ir vertinti, kaip švietimo teikėjai savo veikloje vadovaujasi visuomenės nustatyta gero ugdymo(si) samprata. Prireikus švietimo priežiūrą vykdančios subjektai siūlo, rekomenduoja įvairias priemones gero ugdymo(si) sampratai įgyvendinti.

Daug dėmesio švietimo priežiūrai skirta Lietuvos švietimo strateginę raidą apibrėžiančiame dokumente – *Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje*. Joje nurodomas tikslas – duomenų analize ir įsivertinimu grįstos švietimo kokybės kultūros diegimas – pabrėžia švietimo priežiūros svarbą visai šalies švietimo sistemos raidai. Tarp šio tikslo siekimo uždavinių kalbant apie švietimo priežiūrą ypač aktualūs kokybės valdymo savireguliacijos diegimo, esamos būklės ir rengiamų sprendimų vertinimo stiprinimas.

Apskritai galimi įvairūs švietimo priežiūros modeliai. Jų pagrindinius tipus ir rūšis, stiprybes ir silpnąsias vietas 2009 metais pateikė dr. Vaiva Vaicekauskienė švietimo problemos analizėje „Švietimo priežiūra: Kontroliuoti negalima pasitikėti“. Autorė taip pat rekomendavo Lietuvoje diegti trijų lygmenų modelį. Todėl šioje švietimo problemos analizėje nekartosime jos jau nagrinėtų klausimų. Šio leidinio tikslas – įvertinti Lietuvos švietimo priežiūros organizacinius aspektus kitų Europos šalių švietimo priežiūros sistemų kontekste ir pateikti rekomendacijų, leisiančių tobulinti švietimo priežiūros organizavimą, kartu ir poveikį švietimo sistemos kokybės augimui.

Išvados

Akivaizdu, kad švietimo priežiūra apima mažiausiai du aspektus – kontrolės ir pagalbos. Įvertinus dabartinę Lietuvos švietimo priežiūros būklę įvairių Europos šalių patirčių kontekste, galima daryti išvadas, kad mūsų šalyje pastaraisiais metais:

- yra vykdoma valstybinė švietimo priežiūra, orientuojantis į strateginius švietimo tikslus, siekiant laikytis teisės aktų ir galimų pažeidimų prevencijos;
- švietimo priežiūros sistemoje daugiau dėmesio skiriama švietimo stebėsenos, vertinimo, konsultavimo, tobulinimo aspektams.

Pastaraisiais metais aiškėjo, kad vienos švietimo priežiūros veiklos buvo įgyvendinamos nepakankamai, o kai kurios veiklos buvo dubliuojamos. Pagal dabar veikiančių institucijų veiklos uždavinių ir funkcijų aprašymus neįmanoma tiksliai atskirti, kokio lygmens ir kurios srities švietimo priežiūrai skiriami jos prioritetai. Taip pat akivaizdu, kad visos priežiūrą vykdančios institucijos daugiausia dėmesio šiuo metu skiria mokyklos lygmeniui. Mažiau dėmesio skiriama nacionalinio lygmens institucijų, vykdančių ugdymo turinio formavimą, pedagogų kvalifikacijos kėlimą ir panašias veiklas, priežiūrai.

Tolesniems reikšmingiems pokyčiams, galintiems turėti didesnę įtaką ugdymo(si) kokybei, dar reikėtų struktūrinių pertvarkų, kurios lemtų visa apimančios švietimo priežiūros sistemos stiprinimą. Todėl visą švietimo priežiūrą reglamentuojančio teisės akto parengimas ir priėmimas sudarytų sąlygas atskirti ir patikslinti institucijų funkcijas.

KAS YRA ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA?

Apskritai švietimo priežiūra yra speciali daugiafunkcė veikla, apimanti švietimo sistemos, ugdymo įstaigų inspektavimą, kontrolę, vertinimą, stebėseną ir (ar) konsultavimą, pagalbą, palaikymą, skatinimą siekiant užtikrinti švietimo ugdymo kokybę. Kitaip tariant, priežiūra šiais laikais yra vertinimu pagrįsta veikla, skirta skatinti ir tobulinti prižiūrimą sritį.

Anot Vaivos Vaicekauskienės, Vakarų valstybėse laikomasi priežiūros sampratos, kuri apima:

- 1) vertinimą, skirtą vertinamųjų veiklai kontroliuoti (tradicinė funkcija);
- 2) konsultavimą, pagalbą, palaikymą, skatinimą (naujos funkcijos).

Lietuvos švietimo priežiūros sampratą apibrėžia *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Jo 64 straipsnyje yra nustatyta švietimo priežiūros paskirtis: stebėti švietimo prieinamumą ir kokybę, skatinti švietimo tobulinimą, konsultuoti ir vertinti veiklą. Įstatyme taip pat nurodomi ir švietimo priežiūros elementai – švietimo prieinamumo ir kokybės stebėseną, švietimo teikėjų, pagalbos įstaigų ir švietimo valdymo subjektų konsultavimas, prevencinių priemonių vykdymas, išorinis vertinimas, poveikio priemonių taikymas, švietimo tobulinimo skatinimas ir kitos įstatymų nustatytos priemonės.

Taigi *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu* įtvirtinta švietimo priežiūros samprata aprėpia tiek tradicinių vertinimo, tiek naujų konsultavimo uždavinių vykdymą.

KAIP EUROPOJE KITO ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS SAMPRATA?

Valstybinė, institucinė ar panaši švietimo priežiūra su aiškiai apibrėžtais vaidmenimis ir atsakomybėmis neatsirado iš karto baigtiniu pavidalu. Priešingai – iš individualių praktikų ir patirčių ji vystėsi palaipsniui, dažnai ieškodama atramos instituciniame, akademiname, kultūriniame ir kituose kontekstuose.

Iš pat pradžių švietimo priežiūra ėmė formuotis kaip išorinės kontrolės procesas. Sistema atsirado tada, kai ėmė formuotis mokyklų tinklai. Vienose valstybėse tai įvyko anksčiau, kitose – vėliau. Lietuvoje švietimo kontrolės sistema, iš pradžių buvusi konfesinė, atsirado palyginti anksti. Jėzuitų globojama Vilniaus akademija (universitetas) prižiūrėjo šalyje buvusias žemesnės pakopos mokymo įstaigas. Valstybės vardu vykdoma priežiūra išryškėjo Abiejų Tautų Respublikos pabaigoje įkūrus Edukacinę komisiją. Jau praradus nepriklausomybę, Edukacinės komisijos kurta mokyklų administravimo sistema prisitaikė prie visoje Rusijos imperijoje egzistavusios švietimo sistemos. 1803 m. Vilniaus universitetui pavesta kasmet skirti vizitatorius gimnazijoms ir visoms apskričių mokykloms prižiūrėti. Vizitatoriai privalėjo tikrinti organizacinę ir metodinę mokymo tvarką, spręsti apie mokytojų pasiruošimą, jų darbą, asmenines savybes, buitines sąlygas, tikrinti mokinių pažangumą, vadovėlius, spręsti apie mokinių mokymosi buitines sąlygas. Vizitatoriams buvo leista spręsti apie mokytojų tinkamumą eiti pareigas.

Apskritai daugelio Europos valstybių švietimo priežiūros institucijų, dažniausiai vadinamų inspekcijomis, pradžia siejama su XIX amžiumi. Dar Napoleono laikais įkurta Prancūzijos mokyklų inspektavimo sistema (generaliniai inspektoriai) tapo pavyzdžiu buvusioms pavaldžioms valstybėms ar kolonijoms. Populiariu modeliu kitiems taip pat tapo 1834 m. įkurta Anglijos karališkoji inspekcija.

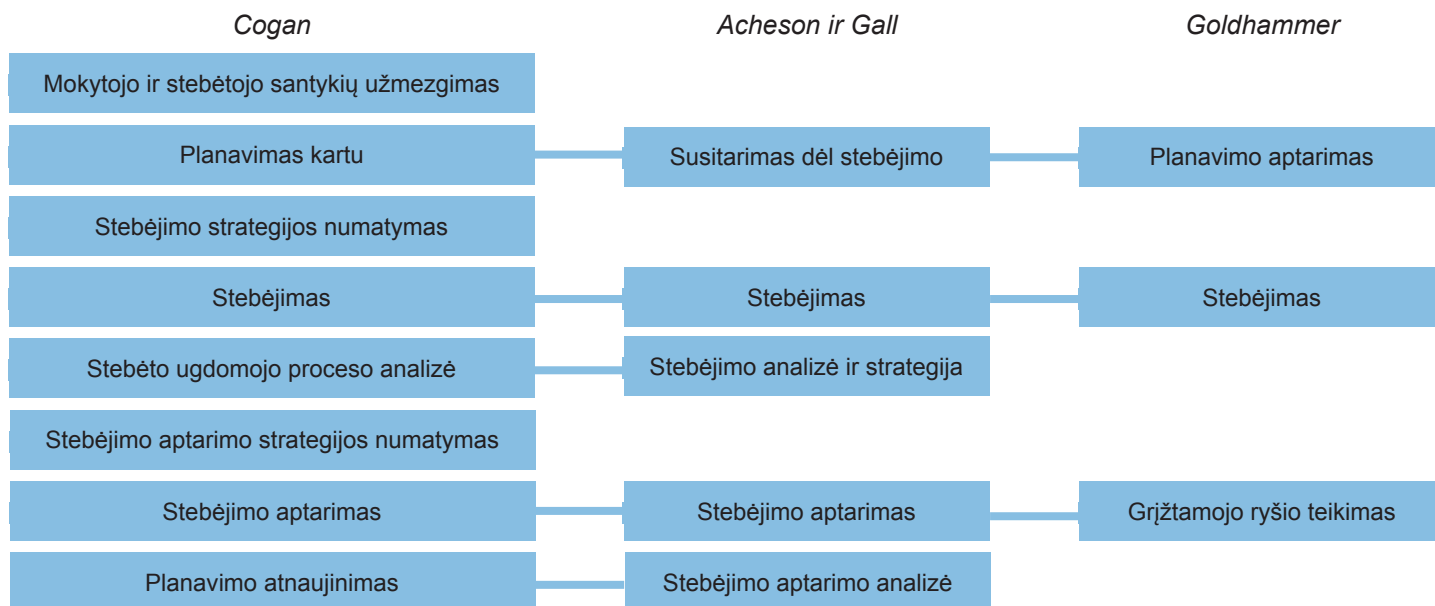
Kol mokyklos savo funkcijas vykdė panašiai, inspektorių užduotis buvo standartinė – stebėti, ar mokytojai dirba pagal patvirtintą programą, ar mokiniai sugeba išmokti tai, ko mo-

komi. Prasidėjusi mokyklų tipų, rūšių kaita šį inspektavimo būdą pavertė sunkia užduotimi. Atsirado įvairiomis pedagoginėmis kryptimis ir srovėmis (Friedrich'o Froebel'io, Johann'o Pestalozzi'o, Johan'o Herbart'o, John'o Dewey'o ir kt.) veiklą grindusių mokyklų. Inspektoriai suprato susidūrę su dilema – kaip pagal nusistovėjusias tradicijas vertinti procesą, kuriam nebeįmanoma mechaniškai taikyti taisykles. Tad pamažu priežiūra imta dalytis su tų mokyklų vadovais. Kita vertus, inspekcija beveik visą XX amžių nuolat ieškojo savo vietos tarp inspektavimo kaip standartizuoto, mokslinio požiūrio į mokymą ir mokytojo kūrybinio požiūrio į ugdymą(si), kartu bandant išlaikyti profesinį vertintojo ir vertinamojo dialogą ir diskretiškumą.

XX a. antrojoje pusėje švietimo priežiūrą paveikė Harvardo mokyklos (Morris'o Cogan'o, Robert'o Anderson'o ir kt.) plėtota vadinamoji „klinikinė priežiūros“ sistema. Robert'as Goldhammer'is pasiūlė penkių pakopų priežiūros schemą, kuri kiek vėliau buvo supaprastinta į šiandien įprastą išorinio vertinimo trijų pakopų schemą.

Palaipsniui aiškėjo, kad dėl laiko ir veiklos sąnaudų sunku reguliariai vertinti kiekvieno mokytojo veiklą. XX a. pabaigoje Thomas Sergiovanni's ir Robert'as Starrat'as pasiūlė daugiafunkcę priežiūros sistemą. Vadovaujantis šia sistema, nebūtina, kad formali priežiūra kasmet tiesiogiai būtų taikoma kiekvienam mokytojui. Tačiau pabrėžiama būtinybė formaliai vertinti bent vieną kartą per tam tikrą (trejų ar penkerių metų) ciklą. Ciklo viduje egzistuoja ir kiti su profesinio augimo vertinimu susiję procesai: įsivertinimas, kolegiškas tarpusavio vertinimas, dalyvavimas mokyklos tobulinimo projektuose, naujų mokymo strategijų diegimo vertinimas ir pan. Šiais profesinio augimo įrodymais turi būti papildomas vienkartinis mokytojo įvertinimas per ciklą. Be to, Sergiovanni's ir Starrat'as pavienių mokytojų vertinimą susiejo su visos mokyklos kaitos kontekstu. Visą priežiūros sistemą jie siūlė taikyti būtent mokyklos kaitai skatinti.

1 pav. Klinikinės priežiūros schemos transformacija XX a. 7–9 dešimtmečiais



KAIP ORGANIZUOJAMA ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA EUROPOS ŠALYSE?

Praeito amžiaus 8–9 dešimtmečiais visuomenių demokratėjimo kontekste žodžiai „inspektorius“, „inspekcija“ įgijo tam tikrą neigiamą atspalvį. Inspekcija asocijavosi su nedemokratiška įstaiga. Kai kuriose šalyse išnyko ne tik žodis „inspekcija“, bet ir pats inspektavimas kaip reiškinys ar jį vykdančios tarnybos.

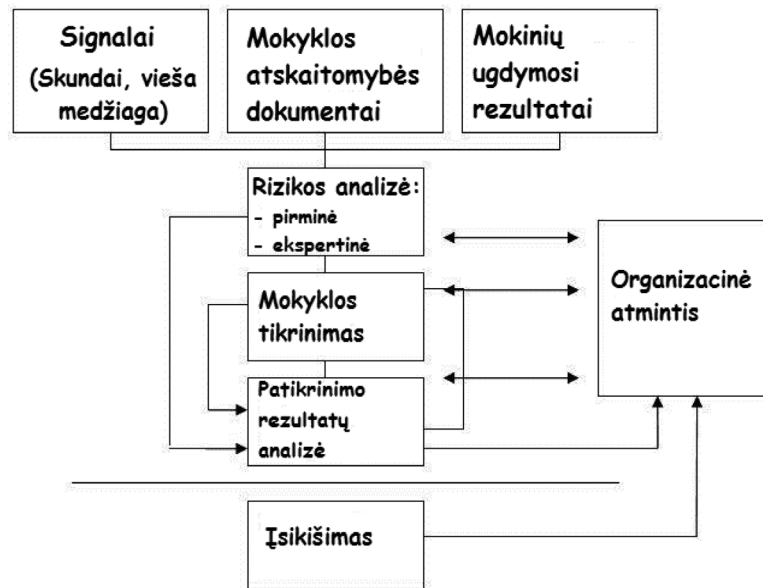
XX a. pabaigoje padidėjo dėmesys ugdymo kokybei, jos priežiūrai. Vėl plačiau imtas vartoti žodis „inspekcija“. Bet terminai „inspekcija“ ir „priežiūra“ įvairiose šalyse vartojami nevienareikšmiškai. Kartais „inspekcija“ suprantama kaip žemiausia priežiūros pakopa, nes ji tik vertina mokyklos pasiekimus pagal valstybės patvirtintus standartus. Tačiau šiuolaikinė priežiūra apima konsultavimą, paramą, nuolatinę pedagogų profesinės ūgties ir pedagoginio proceso tobulinimo vertinimą.

Kita vertus, šiandien daugelyje Europos šalių veikia inspekcijos. Su šiuo žodžiu tiesiogiai susijusi ir daugelį švietimo priežiūros organizacijų Europos valstybėse vienijanti institucija. Dar 1985 m. EBPO Nyderlanduose įsteigė Mokyklų inspekcijų Europoje konferenciją, dabar žinomą Nuolatinės tarptautinės inspekcijų konferencijos (angl. *The Standing International Conference of Inspectorates, SICI*) pavadinimu. Iš daugiau kaip 30 į SICI susivienijusių įvairių šalių švietimo priežiūros institucijų pusė jų vadinamos inspekcijomis, kita pusė – kitokiais pavadinimais. Abipusiškai šį reiškinį iliustruoja Anglijos pavyzdys. Viena vertus, Anglijoje veikia OFSTED (*The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills*), turinti 1 500 darbuotojų visoje šalyje. OFSTED yra nepriklausoma vyriausybės institucija, kartu atskaitinga parlamentui. Ji kiekvieną savaitę vykdo šimtus inspektavimų ar šiaip reguliarių patikrinimų, o jų rezultatus skelbia internete. OFSTED padeda pirmiausia toms švietimo įstaigoms, kurios nepasiekia įprastų standartų, – stebi jų pažangą, dalijasi su jomis geriausios praktikos pavyzdžiais.

Kita vertus, visai šiai organizacijai vadovauja Jos Didenybės vyriausiasis inspektorius. OFSTED tiesiogiai įdarbinta apie 450 inspektorių. Vieni jų rūpinasi mokyklų vadovavimo, kiti – mokyklų inspektavimo ir panašiais reikalais.

J. van Bruggen'o teigimu, Europoje egzistuoja dvi inspekcijų kartos. Pirmajai kartai priklauso minėtas OFSTED Anglijoje, Škotijos, Šiaurės Airijos, Nyderlandų, Velso, Belgijos, Portugalijos, Airijos, Čekijos Respublikos inspekcijos. Antroji karta sietina su maždaug 2003 metais. Švedijos, Norvegijos, Slovakijos, Ispanijos, Vokietijos, Estijos, vokiškai kalbančios Šveicarijos dalies, Prancūzijos inspektoriai patirties sėmėsi iš pirmosios kartos. Daugeliu atveju šios kartos inspektoriams pavyko veiksmingiau nustatyti mokymo ir mokymosi etalonus, standartus, pagal kuriuos atliekami vertinimai ir sprendimai. Bruggen'o nuomone, pirmosios kartos inspekcijos pasižymėjo mažesniu tikslumu ir paliko daugiau erdvės pačių inspektorių profesionalumui. Bet ir jos vienaip ar kitaip keitėsi. Vienas tokios kaitos pavyzdžių – Nyderlandų švietimo inspekcija. Ji iki 2008 m. visas mokyklas siekė inspektuoti periodiškai – vieną kartą per ketverius metus. Nuo 2008 m. pradžios inspekcija perėjo prie vadinamosios rizikos analizės. Inspektuoti pasirenkamos tos mokyklos, kuriose atsiranda požymių apie galimą kokybės kritimo pavojų. Pokyčiai įvyko dėl pasikeitusios filosofijos mokyklos vadybos srityje. Jos pagrindinė nuostata – mokyklos yra pajėgios pačios įgyvendinti patikimą ir savarankišką ugdymo stebėseną, vertinimą ir tobulinimą be intensyvios kontrolės iš išorės. Pačios mokyklos įpareigos sukurti struktūras, atsakingas už vidinį įsivertinimą ir gero vadovavimo nuostatų laikymąsi. Todėl švietimo inspekcija imasi aktyvios priežiūros tik tada, kai atsiranda požymių (signalų) apie galbūt kylančią grėsmę ugdymo kokybei. Įdiegus naują sistemą Nyderlandų švietimo inspekcija per pirmuosius trejus metus penktadaliu sumažino inspektavimo apimtį.

2 pav. Nyderlandų inspektavimo sistema

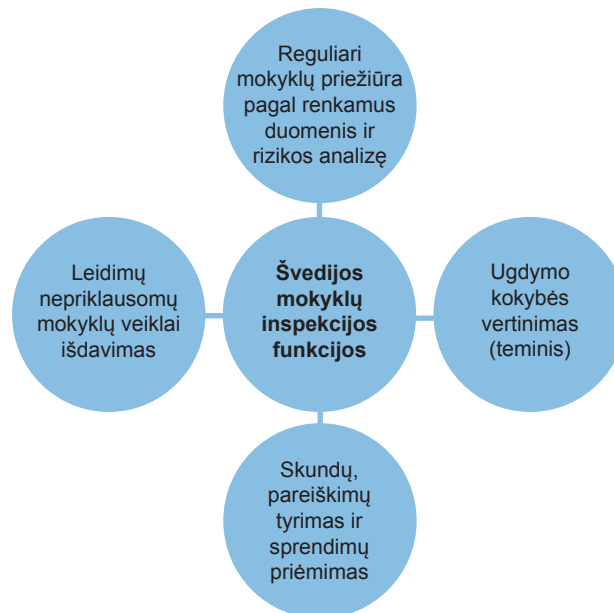


Pagal: M.C.M. Ehren. Risk-based school inspections of Dutch schools and school boards (<http://www.schoolinspections.eu/>)

Van Bruggen'o įvardytos antrosios kartos inspekcijos tipiškų pavyzdžių galime laikyti tiesiogiai vyriausybei pavaldžią Švedijos mokyklų inspekciją. Ji nėra Švietimo ir tyrimų ministerijos padalinys, o jos generalinį direktorių skiria vyriausybė. Pagrindinis inspekcijos tikslas – prisidėti prie mokyklų stiprinimo sistemoje, kuri kiekvienam vaikui garantuoja lygias teises į gerą švietimą ir kokybišką išsilavinimą saugioje aplinkoje. Švedijos mokyklų inspekcijoje dirba maždaug 450 darbuotojų.

Apskritai visos mokyklos Švedijoje inspektuojamos periodiškai. Tiesa, kiekvienos mokyklos vertinimas nebūtinai vyksta pagal identišką schemą – jis yra adaptuojamas. Maždaug ketvirtadalį mokyklų, kuriose didelė dalis mokinių nepasiekia pageidaujamo rezultato, inspekcija įvertina nuodugnai. Būtent šios mokyklos atrenkamos rizikos analizės pagrindais. Tokios analizės pagrindas – mokinių rezultatai, mokinių, tėvų, personalo apklausos ir kita su mokykla susijusi informacija. Kitos mokyklos vertinamos formaliau.

3 pav. Pagrindinės Švedijos mokyklų inspekcijos funkcijos



Pagal: Švedijos mokyklų inspekcijos internete teikiamą informaciją (www.skolinspektionen.se)

Švedijos mokyklų inspekcijos atliekamo vertinimo pasekmės gali būti įvairios. Ypač didelės rizikos atvejais galimas net mokyklų uždarymas. Pačiam veiklos tobulinimo procesui inspekcija dėmesio beveik neskiria. Šalia šios agentūros bendroje švietimo priežiūros sistemoje nacionaliniu lygmeniu dar veikia Nacionalinė švietimo agentūra, Nacionalinė specialiujų poreikių ugdymo ir mokyklų agentūra, Švedijos edukacinių tyrimų centras. Visos šios keturios institucijos derina savo veiklas.

Europos šalių švietimo priežiūros sistemos skiriasi ir pagal pagrindinį priežiūros objektą. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje priežiūra apima visą mokyklos veiklą. EURYDICE duomeni-

mis, toks požiūris Europoje yra vyraujantis – 2015 m. 26 šalys iš 32 stipriai orientavosi į bendrą mokyklos priežiūrą. Kita vertus, mokyklų vertinimas tėra tik vienas iš galimų kokybės užtikrinimo būdų. Kitose šalyse gali būti plačiau plėtojama visos švietimo sistemos stebėseną arba mokytojų vertinimas. Antai Prancūzijoje tikima, kad ugdymo kokybė pirmiausia priklauso nuo atskiro mokytojo veiklos kokybės. Todėl labiau pabrėžiama individuali priežiūra. Apskritai Prancūzijoje veikia dviguba priežiūros sistema. Generaliniai inspektoriai yra atsakingi už bendrą mokyklų būklę. Žemesnio rango teritoriniai inspektoriai yra atsakingi už mokytojų veiklos ugdymo procese priežiūrą.

KOKIOS ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS TENDENCIJOS EUROPOS ŠALYSE?

Apibendrinus minėtų ir daugelio kitų Europos šalių priežiūros sistemų patirtį, galima konstatuoti, kad:

1. Švietimo priežiūros tarnybos, kaip niekada anksčiau, dabar privalo atsižvelgti į pasikeitusias sąlygas. Priežiūros būdus ir metodus koreguoja tokie veiksniai, kaip:

- vis didesnės autonomijos mokykloms suteikimas;
- poreikis vertinti ugdymo(si) rezultatus, užuot tradiciškai vertinus mokymą ir mokyklą kaip instituciją;
- dalies ugdymo(si) procesų perkėlimas į sunkiau formaliai priežiūrai aprėpiamą neformaliojo švietimo ar virtualiąją erdvę;

- visuomenės noras labiau pasitikėti „nepriklausomais“ vertintojais ir konkrečiais statistikos duomenimis.

2. Europos šalyse vis dar pastebimas diferencijuotas požiūris į pagalbą ir kontrolę, kaip į atskiras švietimo priežiūros sistemos dalis. Tai liudija ir esamos skirtingos institucijos šioms funkcijoms vykdyti (pavyzdžiui, Švedijoje). Pagalba paprastai grindžiama formuojamuoju požiūriu, o kontrolė – sumuojamuoju. Dažnai atskiriamos ir šių dviejų pusių priemonės:

1 lentelė. Dviejų priežiūros sistemos dalių įgyvendinimo priemonės

Pagalba	Kontrolė
Klinikinė priežiūra	Administracinė stebėseną
Kolegų tarpusavio konsultuojamasis vertinimas	Ataskaitų teikimas
Pažintinis vertinimas	Klausymynų pildymas
Mentorystė	Savęs įsivertinimas
Savirefleksija	
Profesinio augimo planai	
Aplankai	

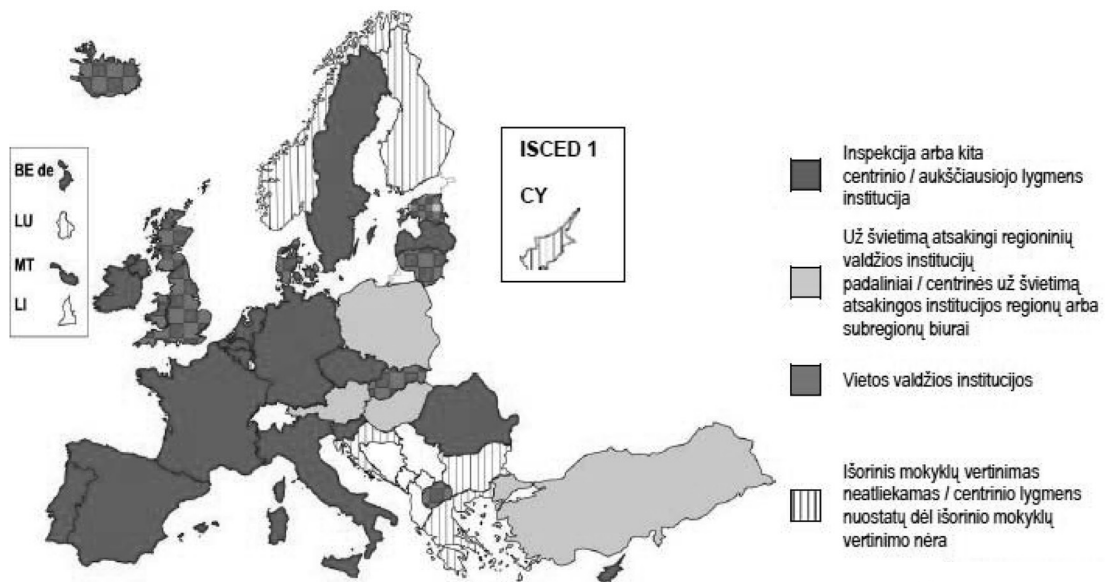
Nepaisant kai kurių skirtingų priemonių ir jas įgyvendinančių institucijų, vyrauja įsitikinimas, kad abu šie procesai vyksta greta, papildo vienas kitą. Tuo metu, kai pagalba yra reikšminga mokytojų profesiniam augimui, kontrolės mechanizmas yra reikalingas išmatuoti šį augimą ir mokytojų darbo veiksmingumą.

3. Yra tam tikrų švietimo priežiūrą vykdančio subjekto funkcijų apibrėžimo skirtumų. Vieni mano, kad įvairius priežiūros vaidmenis ir įvairias atsakomybes galima susieti su kitais administraciniais ir profesiniais vaidmenimis ir atsakomybėmis. Tačiau kitų nuomonė yra priešinga, teigianti, kad priežiūrą būtina laikyti kaip atskirą funkciją ir atsakomybę. Ir taip turėtų būti ne tik dėl istorinės tradicijos. Atskyrimas reikalingas todėl, kad turi likti tam tikras teisinis ir administracinis

priežiūros reguliavimas, neleidžiantis šiai svarbiai veiklai tapti formaliu ritualu, galimu sujungimu su kitomis funkcijomis atveju. Veikla turi būti profesionali, o jos vykdytojai – nuolat keliantys savo kvalifikaciją šios srities profesionalai.

4. Europos šalyse mokyklų švietimo priežiūrą valstybės lygmeniu paprastai vykdo švietimo ministerijos (jos padaliniai) ar kitos nacionalinio lygmens institucijos, pavaldžios aukščiausiai vykdomajai valdžiai. Viena iš sudedamųjų švietimo priežiūros dalių – išorinis mokyklų vertinimas. Jo vykdymo organizavimas taip pat liudija švietimo priežiūros centralizacijos laipsnį. Tik nedidelėje Europos dalyje šį vertinimą atlieka regioninio lygmens institucijos. Kai kur mokyklų išorinio vertinimo veiklą pasiskirsto nacionalinio ir vietinio lygmens įstaigos.

4 pav. Už išorinį privalomo bendrojo ugdymo mokyklų vertinimą atsakingos įstaigos 2013–2014 m. m.



KAS IR KAIP VYKDO VALSTYBINĘ ŠVIETIMO PRIEŽIŪRĄ LIETUVOJE?

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 straipsnyje skelbiama, kad „valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą“. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 64 str. 3 d. l. **valstybinės švietimo priežiūros** funkcija yra priskirta Švietimo ir mokslo ministerijai. Ji vykdoma pagal Viešojo administravimo įstatymą. Valstybinę švietimo priežiūrą ŠMM atlieka kaip viešojo administravimo subjektas.

Valstybės lygmeniu vykdomos švietimo priežiūros aktualumą lemia dvi ypatybės. Pirmą, švietimas – prioritetinga valstybės raidos sritis. Tai reiškia, kad absoliuti švietimo įstaigų dauguma sudaro visai valstybei svarbių strateginių tikslų įgyvendinimo sistemą. Antra, švietimo įstaigos naudoja valstybės biudžeto lėšas.

Todėl valstybinę švietimo teikėjų priežiūra iš esmės nukreipta į tai, kad švietimo paslaugos būtų prieinamos visiems šalies gyventojams; kad neatsižvelgiant į gyvenamąją vietą būtų užtikrinta pakankama ugdymo kokybė; kad nebūtų esminių skirtumų tarp miesto ir kaimo, tarp didelių ir mažų mokyklų; kad švietimo teikėjų veikla atitiktų nuolat kintančius visuomenės poreikius.

ŠMM specialistai valstybinę švietimo priežiūrą tiesiogiai atlieka vykdydami mokyklų veiklos **planinius** ir **neplaninius patikrinimus**. Planiniai patikrinimai atliekami tokiais švietimo veiklos aspektais, kai gali kilti sunkumų įgyvendinant valstybinę švietimo politiką. Tikslingai yra renkama si įvertinti švietimą reglamentuojančių teisės aktų taikymo atžvilgiu. Nustatoma, kurios švietimo teisės aktų nuostatos įgyvendinamos sunkiau arba apskritai neįgyvendinamos ir dėl kokių priežasčių. Planiniais patikrinimais siekiama ne tik kontroliuoti, kaip laikomasi valstybinio reglamento, bet ir nustatyti kylančias problemas. Neplaninių patikrinimų aks-tinas – piliečių ir organizacijų skundų tyrimas, institucijų prašymų vykdymas, reagavimas į kylančias švietimo organiza-

vimo problemas. Pavyzdžiui, 2015 m. Lietuvoje buvo 3 580 ūkio subjektų, kurie vykdė švietimo veiklą. Tais metais ŠMM atliko 476 planinius ir 228 neplaninius patikrinimus.

ŠMM neturi tiesioginių materialinio pobūdžio *poveikio priemonių*, tačiau yra reikalaujama pašalinti planinių ir neplaninių patikrinimų metu nustatytus pažeidimus ir trūkumus. Su patikrinimų rezultatais supažindinamos savivaldybių administracijos. Tai taip pat daro teigiamą poveikį tinkamai įgyvendinti švietimo politiką. Po kiekvieno patikrinimo su mokyklos administracija aptariami patikrinimo rezultatai, numatomos priemonės, kurios padėtų pašalinti trūkumus, išspręsti iškilusias problemas. Po patikrinimų rengiamos pažymos. Jose ne tik apibendrinami nustatyti trūkumai ir pažeidimai, bet ir mokykloms, jų savininkams, teisės aktų rengėjams teikiamos rekomendacijos, kaip gerinti būklę. Viešai skelbiant apibendrintas pažymas apie švietimo teikėjų veiklą siekiama, kad būtų paskleista geroji patirtis, išvengta klaidų, pažeidimų ir trūkumų. Švietimo stebėsenos ir veiklos patikrinimų duomenys naudojami teikiant siūlymus dėl naujų teisės aktų ir esamų teisės aktų koregavimo. Lankydami mokyklose, ŠMM specialistai laikosi nuostatos, kad kartu su veiklos vertinimu mokyklai turi būti teikiama pagalba ir rekomendacijos, kaip įgyvendinti švietimą reglamentuojančius teisės aktus. Kartu su bendruomenėmis ieškoma atsakymų į abiem pusėms rūpimus klausimus. Tai yra vienas iš veiksmingiausių pažeidimų prevencijos būdų.

Taigi pagrindinis valstybės lygmeniu vykdomos švietimo priežiūros akcentas – teisės normų, susijusių su strateginiais švietimo tikslais ir siekiais, laikymosi kontrolė. Savaimė aišku, kad ji neapseina be kaupiamų ir apibendrinamų duomenų analizės, be tam tikros pagalbos rekomendacijų forma. Tačiau ar to pakanka, jei kalbame apie švietimo priežiūrą kaip apie ištiesą įvairių priemonių sistemą?

KAIP VERTINTI ŠVIETIMO PRIEŽIŪROS SISTEMĄ LIETUVOJE?

Lietuvoje tam tikra problema švietimo priežiūros srityje atsiranda todėl, kad šalyje nėra juridinės bazės, detalios ir sistemaiškai reglamentuojančios švietimo priežiūrą. Jau daugiau kaip penkmetį nebegalioja *Valstybinės švietimo priežiūros nuostatai* (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. liepos 1 d. nutarimas Nr. 834 „Dėl valstybinės švietimo priežiūros nuostatų patvirtinimo“).

Kartu su šiuo pokyčiu nebeliko ir atskiros švietimo priežiūrą vykdančios institucijos. Šią funkciją pagal kompetenciją atlieka kelios įstaigos:

- **ŠMM.** Ji yra įgaliota dalyvauti formuojant, vykdant ir užtikrinant valstybinę švietimo politiką, atsakyti už švietimo kokybę. Kaip jau minėta, ŠMM atlieka ir valstybinę švietimo teikėjų veiklos priežiūrą.
- **Savivaldybių institucijos.** Atstovaujamoji institucija įgyvendina švietimo politiką savivaldybėje, nustato ilgalaikius švietimo plėtros tikslus ir priemones jiems pasiekti. *Vykdomoji institucija* analizuoja švietimo būklę ir užtikrina valstybinės švietimo politikos vykdymą. Savivaldybių švietimo padaliniai atlieka ir savivaldybės mokyklų veiklos priežiūrą, inicijuoja jų periodišką vertinimą, vykdo prevencines priemones, taiko pažangą skatinančias poveikio priemones. *Savivaldybės kontrolierius (kontrolės ir audito tarnyba)*

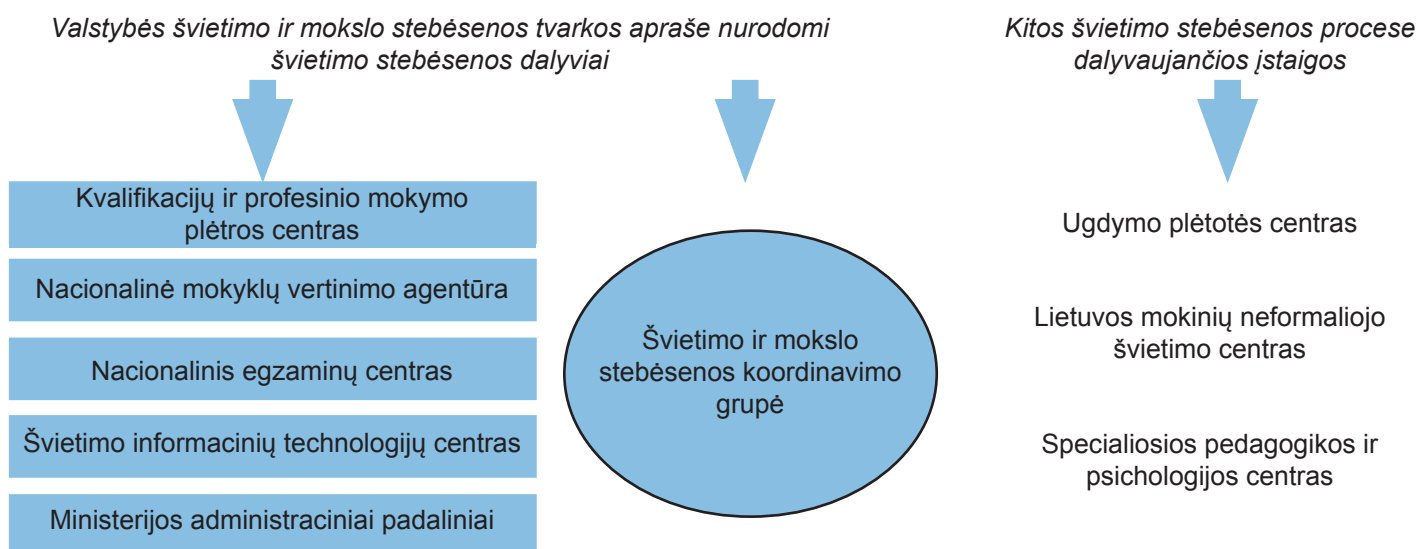
atlieka išorinį finansinį ir veiklos auditą savivaldybės administracijoje ir savivaldybės administravimo subjektuose.

- **Vyriausybės atstovai.** Jie veikia dešimtyje apskričių ir pagal Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymą prižiūri, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus.
- **Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.** Ji prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, atlieka mokyklų ir savivaldybių administracijų finansinį (teisėtumo) auditą. Valstybės kontrolė taip pat vertina ir įstaigų ar net visos sistemos veiklą. Pavyzdžiui, 2016 m. buvo įvertintos tokios sritys, kaip švietimo stebėsenos efektyvumas, pedagogų kvalifikacijos sistemos funkcionavimas ir kt.

2012 m. rugpjūčio 14 d. LR švietimo ir mokslo ministras patvirtino naują *Valstybės švietimo ir mokslo stebėsenos tvarkos aprašą*. Klasikinę, tradicinę švietimo priežiūrą papildė kita švietimo vadybos vertinimo sistema – **švietimo stebėseną**, kuri kontrole grįstą vadybą papildė **įrodymais grindžiama vadyba**. Už nacionalinio lygmens švietimo ir mokslo **stebėsenos** organizavimą ir vykdymą atsakinga ŠMM ir jos įgaliotos institucijos.

2016 lapkritis

5 pav. Nacionalinio lygmens švietimo stebėsenos procese dalyvaujančios įstaigos ir institucijos



Šaltinis: Valstybinio audito ataskaita „Švietimo stebėseną“

Pagal patvirtintą tvarką Švietimo ir mokslo stebėsenos koordinavimo grupė yra įpareigota koordinuoti ir prižiūrėti, kaip įvairios institucijos atlieka ir organizuoja stebėseną, svarstyti ir teikti stebėsenos rodiklių sąrašo projektą ir siūlymus dėl jo atnaujinimo ir kt. ŠMM administraciniai padaliniai ir įgaliotos institucijos privalo tirti informacijos, rodiklių ir duomenų poreikius; sudaryti, atnaujinti, derinti ir apraše nurodytiems subjektams teikti rodiklių sąrašus ir aprašus, užsakyti arba atlikti stebėsenai reikalingus tyrimus; rengti analizes, apžvalgas, ataskaitas, atlikti arba užsakyti vertinimus ir prognozes; teikti ir (arba) skelbti analitinę informaciją užsakovams ir naudotojams.

Įvairioms švietimo kokybės laidavimo priemonėms įgyvendinti Lietuvoje sukurtos sąlygos – duomenis teikia švietimo duomenų bazės, veikia centralizuota brandos egzaminų ir pagrindinio ugdymo pasiekimų vertinimo sistema, atliekami tarptautiniai ir nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai, mokyklų veiklos kokybės vertinimas ir įsivertinimas ir kiti švietimo būklės stebėsenos būdai. Remiantis sukauptais duomenimis, kasmet išleidžiami švietimo būklės apžvalgos leidiniai. Probleminės švietimo sritys ar probleminiai aspektai gvildinami kasmet išleidžiamose apžvalgose. Šiose švietimo problemos analizėse galima rasti švietimo politikos įgyvendinimo vertinamojo pobūdžio įžvalgų ir išvadų. Kasmetinis švietimo būklės apžvalgos leidinys „Lietuva. Švietimas regionuose“ statistinių duomenų pagrindu parengtais švietimo būklės rodikliais leidžia išryškinti švietimo politikos įgyvendinimo ypatumus šalyje ir savivaldybėse.

Švietimo stebėseną vykdoma ne tik nacionaliniu lygmeniu. **Vietos lygmeniu** savivaldybių švietimo padaliniai stebi vaikų, jaunimo, suaugusiųjų bendrąjį ugdymą, profesinį mokymą, mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą, ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą, kitą neformalųjį vaikų ir suaugusiųjų neformalųjį švietimą, švietimo pagalbos teikimą, vaikų ir jaunimo užimtumą, vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymą. **Mokyklos lygmeniu** švietimo įstaigos vadovas analizuoja švietimo įstaigos veiklos ir valdymo išteklių būklę ir atsako už švietimo įstaigos veiklos rezultatus.

Kita vertus, dėl 2011–2012 m. įvykusio poslinkio į anksčiau mažiau akcentuotą švietimo priežiūros kryptį, išryškėjo

tam tikrų iki galo nesuderintų klausimų ir kitų nesklandumų. Pirmiausia – **sistemas stoka**. Valstybės kontrolė 2016 m. atliko Lietuvoje vykdomos švietimo stebėsenos auditą. Nors ši priežiūros sritis turi specialiu teisės aktu įtvirtintą aiškų reglamentavimą, tačiau net ir šioje srityje trūksta koordinavimo ir veiksmų derinimo. Auditoriai nustatė, kad tinkamai nekoordinuojant švietimo stebėsenos, ŠMM neturi visų duomenų, reikalingų priimti strateginius sprendimus. Auditorių pateikti pavyzdžiai susiję su standartizuotu mokinių pasiekimų vertinimu, profesinio mokymo ir ikimokyklinio ugdymo įstaigų vertinimu, bendrojo ugdymo mokyklų išoriniu vertinimu. Pavyzdžiui, remiantis LR švietimo įstatymo 37 straipsniu mokyklos išorinis vertinimas turėtų vykti periodiškai, pagal patvirtintą metodiką – kartą per septynerius metus. Nors vertinimas prasidėjo dar 2007 m., tačiau per beveik 10 metų įvertinta tik apie 580 bendrojo ugdymo mokyklų. Tai yra išorinis vertinimas vyko tik maždaug kas antroje mokykloje, nors jau turėjo prasidėti antrasis vertinimo ciklas. Problema kilo tiek dėl strateginio veiksmų plano trūkumo (siūlymus teikia savivaldybės, vertinamų įstaigų sąrašai tvirtinami labai trumpam laikotarpiui), tiek dėl finansavimo (keitėsi finansavimo principai, aukščiausiosios valdžios požiūris į išorinį vertinimą).

Sistemiškumo stoką auditoriai įvertino ir stebėsenos rezultatų viešinimo srityje. Jie atkreipė dėmesį, kad vienoje vietoje nekaupiami ir neviešinami su švietimo stebėseną susijusių tyrimų, apžvalgų, vertinimų ir analizių rezultatai. Taip atsiranda galimybė dubliuoti atliekamus tyrimus ir neefektyviai panaudoti lėšas, be to, nesudaromos sąlygos pasinaudoti visais stebėsenos rezultatais sprendimams priimti.

Antra su švietimo priežiūra susijusi problema – **išgrynintų ir aiškiai atskirtų funkcijų stoka**. Suprantama, kad šiuolaikiniame švietime vertinimas nesuprantamas be grįžtamojo ryšio teikimo, kad pagalba teikiant rekomendacijas kartu reiškia ir pagalbą strateginiame planavime ir pan. Todėl tos funkcijos savaime susijusios. Tačiau reikėtų siekti, kad švietimo priežiūros institucijų ir jų darbuotojų profesionalumas augtų labai aiškiose ir specializuotose srityse. Tam dabar sąlygų nepakanka, nes:

a) greta funkcijų, kurios patenka į švietimo priežiūros sampratą, institucijos vykdo ir su švietimo priežiūra ne-

susijusias funkcijas. Pavyzdžiui, ŠMM Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamentas (ŠKRPD), be vykdomos švietimo priežiūros, dar dalyvauja kuriant valstybinę švietimo politiką ir jos įgyvendinimo strategiją, koordinuoja pagal kompetenciją priskirtų ministerijos įsteigtų įstaigų veiklą;

b) perėmusios klasikines švietimo priežiūros funkcijas, tokias kaip vertinimas ar prevencijos vykdymas, institucijos taip pat vykdo įvairias stebėsenos, pagalbos švietimo dalyviams funkcijas. Pavyzdžiui, ŠMM ŠKRPD atlieka tokias tradicinei inspekcijai būdingas funkcijas, kaip juridinių ir fizinų asmenų prašymų, pareiškimų ir skundų nagrinėjimą, organizuoja ir vykdo vidurinio ugdymo programų akreditavimą ir kt. Be šių darbų, ŠMM ŠKRPD taip pat stebi ir analizuoja švietimo būklę, teikia siūlymus dėl valstybinės švietimo politikos įgyvendinimo, dalyvauja komisijose, darbo grupėse, tarybose, kuriant švietimo stebėsenos sistemą, užsakant mokslinius tyrimus, įgyvendinant švietimo kokybės tobulinimo projektus ir programas.

Šaltiniai

1. Bruggen van J. C. *Inspectorates of Education in Europe; some comparative remarks about their tasks and work*. SICI, 2010.
2. Dėl švietimo teikėjų (išskyrus aukštąsias mokyklas) veiklos planinių ir neplaninių patikrinimų taisyklių patvirtinimo (LR švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. V-1766).
3. Gray A. *Supporting school improvement: the role of inspectorates across Europe*. SICI, 2014.
4. Grek S., Lawn M., Ozga J. *Inspecting in a new age? Europeanization and Inspection*. <http://www.education.ox.ac.uk> .
5. Lukšienė M., Mastianica O., Selenis V. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos šaltinių antologija. XIX a. pirmoji pusė*. V.: Lietuvos edukologijos universitetas ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2015.
6. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Vilnius, 2011.
7. *SICI tinklui priklausančių Europos valstybių švietimo priežiūros aprašai*. <http://www.sici-inspectorates.eu/Members/Inspection-Profiles> .
8. Švietimo kokybės užtikrinimas. Europoje įgyvendinama mokyklų vertinimo politika ir metodai. Eurydice, 2015.
9. Vaicekauskienė V. *Švietimo priežiūra: kontroliuoti negalima pasitikėti* // Švietimo problemos analizė, 2009 gruodis, nr. 9 (37).
10. *Valstybės kontrolės ataskaitos*: https://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2
11. *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija*.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresais: <http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/svietimo-problemos-analizes/2012-metu>; <http://www.sac.smm.lt/index.php?id=36>.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyriausiąją specialistę Jūratę Vosilytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosilyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros l. e. p. Švietimo politikos analizės skyriaus vedėjas Evaldas Bakonis.

Pasiūlymus, pastabas teikė Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento regioninės politikos analizės skyriaus vyriausioji specialistė Jurga Zacharkienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyresnioji specialistė Veronika Šiurkienė.

ŠVIETIMO PRIEŽIŪRA LIETUVOJE: KĄ DAR STIPRINTI IR TOBULINTI?

Redaktorė Nijolė Šorienė

Maketavo Valdas Daraškevičius

2016-12-21. Tir. 1 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, 03163 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, 08125 Vilnius